

та еволюційну теорію походження мінералів. Все це відбито в низці його фундаментальних праць — “Геохимия” (1924), “Биогеохимические очерки. 1922—1932” (1940) та помертних виданнях — “Вибрані твори” (1954—1960), “Химическое строение Земли и ее окружения” (1965), “Размышления натуралиста” в 2 томах (1975—1977), “Живое вещество” (1978), “Избранные труды по истории науки” (1981), “Труды по всеобщей истории науки” (1986), “Философские размышления натуралиста” (1988) та ін. Окрему цінність становлять його щоденники часів революції і громадянської війни, в яких, зокрема, жваво відтворюється ситуація, що склалася в ті роки в Києві (“Дневники. 1917—1921”. — К., 1994).

Творчість Вернадського вражає своєю багатогранністю та глибиною. Він стояв у витоків цілої серії наук,

залишаючись при цьому самотнім мислителем філософського складу, істориком науки, публіцистом. Його праці, завжди позначені системністю та міждисциплінарністю, внесли суттєвий вклад у формування сучасної наукової картини світу. Для нього вищою цінністю завжди була людина, яку він бачив в системі еволюції Всесвіту. Засновник наукової школи.

Академік Петербурзької АН (1909), АН СРСР (1919), почесний член багатьох зарубіжних академій і наукових товариств. Державна премія СРСР (1943). Його ім'я присвоєно Інституту геохімії й аналітичної хімії в Москві, Ін-ту загальної та неорганічної хімії та Національній бібліотеці України в Києві. АН СРСР було засновано премію та медаль ім. В.І. Вернадського, а НАН України — премію його імені. У Києві встановлено йому пам'ятник та названо його ім'ям проспект у районі Святошина.

Ю.В. Павленко

Василенко Микола Прокопович

Василенко Микола Прокопович — історик права та громадсько-політичний діяч, академік УАН (1920), її президент (1921—1922). Брат К.П. Василенка. Народився 14 лютого 1866 р. в с. Есмань на Чернігівщині (тепер с. Червоне Сумської обл.). Закінчив історико-філологічний факультет Дерптського (Тартуського) університету. У 1890 р. захистив кандидатську дисертацію “Критический обзор литературы по истории земских соборов”. Переїхавши до Києва, відвідував лекції професорів університету. З 90-х років був членом “Старої громади” та багатьох інших київських науково-культурних об'єднань, працював у Товаристві

Нестора-літописця, багато друкувався в “Киевской старине”, Енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона, Новому енциклопедичному словнику, Енциклопедичному словнику Граната, працював викладачем історії та журналістом, в 1903—1905 рр. був секретарем Київського губернського статистичного комітету. Займаючись переважно історією Лівобережної України та українського права, багато працював в архівах Києва, Харкова, Чернігова та Полтави. Серед його наукових праць варто відзначити “К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя” (1894), “Генеральное следствие Гадяцкого полка” (1896),

“Первые шаги по введению положения 19 февраля 1861 г. в Черниговской губернии” (1901), “О.М. Бодянский и его заслуги для изучения Малороссии” (1903), три томи “Материалов для изучения экономического, юридического и общественного строя Старой Малороссии” (1901, 1902, 1909). Ці праці забезпечили йому високий фаховий авторитет у колах істориків та правників.

Прийнявши з ентузіазмом революцію 1905—1907 рр., разом з В.П. Науменком та І.В. Лучицьким редагував ліберальну газету “Киевские отклики”. Відверто опозиційна громадсько-політична діяльність Василенка мала своїм наслідком його арешт та річне ув'язнення в “Крестах” (Петербург, 1908). Після відбуття покарання він повертається до Києва, стає активним членом щойно заснованих Українського наукового товариства та Товариства українських поступовців. У 1909 р. обирається приват-доцентом Київського університету, але з політичних мотивів до викладання допущений не був. У 1910 р. вступає до Партії конституційних демократів (кадетів) і незабаром входить до складу її Центрального комітету, фактично керуючи його роботою в Києві. У передреволюційні роки продовжує активно працювати як науковець, видає ґрунтовні “Очерки по истории Западной Руси и Украины” (1916). Після Лютневої революції в березні 1917 р. увійшов до Центральної Ради як представник просвітніх організацій Києва, але його кадетські переконання були не до вподоби представникам лівих українських партій, в основному соціал-демократам та соціалістам-революціонерам. Між тим з Тимчасовим урядом у нього був близький контакт і наприкінці того ж місяця він був призначений куратором

М. Василенко

Київської шкільної округи, а в серпні 1917 р. — товаришем (заступником) міністра освіти Тимчасового уряду. Посаду ж куратора, яку він залишив, зайняв його однодумець В.П. Науменко. Обидва вони, професійні педагоги з великим досвідом практичної роботи, реалістично оцінювали стан справ в освітянській сфері й дотримувалися курсу поступового, безболісного, еволюційного переходу до викладання українською мовою в гімназіях та реальних училищах. Але це не задовольняло радикальних національно-соціалістичних діячів у Центральній Раді та Генеральному секретаріаті, що вело до численних непорозумінь та загострення особистих взаємин.

Після падіння Тимчасового уряду Василенко повертається до Києва, обирається професором відразу кількох вищих навчальних закладів, веде напружену викладацьку і наукову роботу, в січні 1917 р. входить до

складу Колегії українського генерального суду. Остаточно зневірившись у державотворчих можливостях Центральної Ради, широ підтримав здійснений у квітні П.П. Скоропадським переворот і в перші дні його влади як авторитетна в українських ліберально-демократичних колах людина займався формуванням уряду. В останньому він зайняв посаду міністра освіти і мистецтва України (квітень — жовтень 1918 р.). Спроба Василенка залучити до співпраці соціалістів-федералістів закінчилася невдачею. Лише С.О. Єфремов та Л.М. Старицька-Черняхівська підтримали його пропозицію, але більшість на чолі з А.В. Ніковським вирішила зберігати соціалістичну орієнтацію і встала до гетьманату в опозицію. Винятком став Д.І. Дорошенко, який за пропозицією Василенка прийняв у гетьманському уряді портфель міністра закордонних справ. На міністерській посаді Василенко розгорнув широку діяльність з друкування українських підручників та активно сприяв створенню багатьох навчальних та просвітньо-культурних закладів, зокрема двох українських університетів — у Києві та Кам'янці-Подільському, відкритих відповідно 6 та 22 жовтня 1918 р. Визначною була його роль у справі створення Української академії наук, до чого він вже на початку травня 1918 р. залучив В.І. Вернадського, а також А.Ю. Кримського. Засновано академію 14 листопада 1918 р., за місяць до падіння гетьманату.

Зважаючи на обстави громадянської війни, Василенко зміг повернутися до Києва лише в травні 1920 р. У липні того ж року його обрано академіком УАН та головою її Соціально-економічного відділу, а в липні 1921 р. на Спільному зібранні

УАН — президентом академії. На початку 20-х років більшовики розпочали в Україні заходи з дискредитації і знищення своїх політичних опонентів попередніх років. Так, в липні 1923 р. серед заарештованих по звинуваченню в організації вигаданого владою “Київського обласного центру дії” опинився і Василенко. На судовому процесі, який проходив у березні — квітні 1924 р., Василенка разом з його братом Костянтином, П.П. Смирновим, П.С. Тартаковським та іншими було визнано винним і засуджено до 10 років позбавлення волі. Але з огляду на широкі протести світової громадськості, зокрема звернення прем'єр-міністра Франції Р. Пуанкаре, його було звільнено вже наприкінці 1924 р. Відновлений у громадянських правах та на посаді голови Соціально-економічного відділу ВУАН, Василенко зосереджується на науковій роботі. Він очолює Комісію по вивченню західно-руського та українського права і редагує її “Праці” та “Записки соціально-економічного відділу ВУАН”. Впродовж 20-х років, крім численних статей, окремими виданнями виходять його праці “Павло Полуботок” (1925), “Як скасовано Литовський статут” (1926), “О.М. Лазаревський” (1927), “Територія України у 17 в.” (1927), “Правне положення Чернігівщини за польської доби” (1928), “Матеріали до історії українського права” (1929) та ін.

З 1929 р. його було позбавлено можливості проводити науково-організаційну роботу, а фактично і взагалі займатися науковою творчістю. Пов'язано це було як з принциповими змінами у внутрішній політиці країни в цілому, так і безпосередньо із сфабрикованою карними органами справою “Спілки визво-

лення України”, яку нібито очолював заарештований у 1929 р. С.О. Єфремов. Василенко намагався підняти керівництво ВУАН на захист безпідставно звинувачених її співробітників, але позитивних наслідків його зусилля не дали. З 1930 р., як і М.С. Грушевський та багато інших відомих українських вчених, Василенко стає об'єктом нападок

і звинувачень ідеологічно-політичного плану. Його діяльність визнається в комуністичній пресі буржуазно-націоналістичною і шкідливою для трудового народу. В атмосфері цькування Василенко помер 3 жовтня 1935 р. у Києві, був похований на Лук'янівському цвинтарі. Президією НАН України засновано премію його імені.

О.Г.Луговський

Левицький Орест Іванович

Левицький Орест Іванович — фахівець в галузі звичаєвого права, історик, архівіст, археограф, письменник, академік УАН (1918), її третій президент (1922). Народився 25 грудня 1848 р. у с.Маячки (тепер Полтавської області). Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету (1874), де як вчений формувався під вирішальним впливом В.Б. Антоновича. По закінченні університету працював викладачем латинської і російської мов у 4-й Київській гімназії (1874 — 1906) та географії у Київській музичній школі (1876 — 1877), секретарем Комісії для розбору давніх актів (1874 — 1921) [Київської археографічної комісії] та помічником завідувача Центрального архіву давніх актів при Київському університеті (1879 — 1887) за сумісництвом.

О.І. Левицький користувався великим авторитетом серед української інтелігенції як член “Старої громади”. Він був членом кількох наукових товариств — Південно-західного відділу Російського географічного товариства (1875), Історичного товариства Несторалітописця (1878), одним із фундато-

О. Левицький

рів і заступником голови Українського наукового товариства у Києві (1907), Київського юридичного товариства (по відділу звичаєвого права) (1878), почесним членом Полтавської губернської архівної комісії (1906) та церковно-археологічного комітету (1906), дійсним членом Львівського наукового товариства ім. Т.Шевченка (1911) та ін.

© О.Г. Луговський, 2008